

ТЕМА 3. ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ

План:

1. Передумови підприємництва та елементи підприємницького середовища
2. Інфраструктура підприємництва
3. Функції, модель та правова база підприємництва
4. Підприємець - ключова фігура ринкової економіки
5. Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні

1. Передумови підприємництва та елементи підприємницького середовища.

Для безперервного відтворення підприємництва у суспільстві необхідні певні передумови:

- **економічні умови** підприємництва полягають у тому, що у суспільстві мають діяти багатосуб'єктні власники. Економічні передумови підприємництва в Україні створюються шляхом приватизації об'єктів державної власності, демонополізації господарської діяльності.

- **правові передумови** підприємництва - це наявність в країні законів, нормативних актів, що регулюють підприємницьку діяльність.

- **психологічні передумови** підприємництва полягають у позитивній суспільній думці стосовно підприємницької діяльності, соціально-етичній відповідальності підприємця.

Зовнішнє середовище підприємництва - це зовнішні по відношенню до даного підприємства(справи) умови та чинники.

Для успішної підприємницької діяльності необхідно уміти аналізувати зовнішнє середовище та прогнозувати його зміни.

Елементи підприємницького середовища:

1. Фізичне або географічне середовище, яке характеризує природні умови підприємницької діяльності (місцеположення, кліматичні умови, наявність автомобільних доріг, залізниць, морських шляхів, доступність сировини, енергоресурсів).

2. Демографічне середовище, яке необхідне для вивчення попиту на продукцію та забезпеченості трудовими ресурсами (склад населення, частка трудових ресурсів).

3. Соціально-культурне середовище, яке впливає на попит на товари, на відношення до роботи, її престижність, на відношення до підприємництва у суспільстві, (смаки, мода, моральні і релігійні норми, загальноосвітній рівень населення).

4. Екологічне середовище - екобезпека навколишнього середовища та даного виду підприємницької діяльності.

5. Науково-технічне (технологічне) середовище відображає рівень науково-технічного розвитку даної галузі (рівень технології, устаткування, технічний рівень і якість продукції).

6. Правове (юридичне) середовище - це наявність законів, що створюють сприятливі умови для розвитку підприємництва.

7. Економічна ситуація характеризується такими параметрами: ступінь державного регулювання (структурна політика, підтримка підприємництва); рівень доходів споживачів (розмір заробітної плати, пенсії та ін.), що впливає на платоспроможний попит та його структуру; наявність та доступність позичкових коштів; наявність вільних робочих місць, рівень безробіття; рівень і темпи інфляції; коливання курсу національної валюти; стадія економічного циклу (темпи спаду чи зростання виробництва); ступінь ризику.

8. Політична ситуація залежить від ступеня політичної стабільності у суспільстві, впливу різних політичних партій.

9. Міжнародне середовище характеризують такі чинники: зовнішня політика України та інших держав, економічне, науково-технічне співробітництво між ними, рівень митних зборів, а також елементи зовнішнього середовища в інших країнах (інфляція, податки, заробітна плата тощо).

10. Інституціональне середовище (інфраструктура підприємництва) — це наявність інститутів, за допомогою яких підприємець може вести господарську діяльність. До цих інститутів належать банки, постачальники, підприємства оптової та роздрібної торгівлі (біржі, бази, магазини), юридичні, аудиторські, лізингові, консалтингові фірми, навчальні заклади, маркетингові та рекламні агентства, служби працевлаштування, транспортні агентства, страхові компанії, підприємства, що надають комунальні послуги (тепло -, водо-, енергопостачання, вивезення сміття), послуги зв'язку та передачі інформації.

2. Інфраструктура підприємництва.

Інфраструктура підприємництва - це сукупність державних, приватних та громадських інститутів (організацій, установ і об'єднань), які обслуговують інтереси суб'єктів підприємницької діяльності й забезпечують їхню господарську діяльність та сприяють підвищенню її ефективності.

Види інфраструктури:

1) фінансово-кредитна інфраструктура: утворюють установи, які займаються акумуляцією тимчасово вільних грошових ресурсів і перетворюють їх у кредити, а саме: банки, фондові та валютні біржі, інвестиційні фонди та компанії, кредитні, страхові й гарантійні установи, кредитні спілки, фонди громадських об'єднань.

2) організаційно-технічна інфраструктура: включає товарні біржі, торгові дома, лізингові компанії, асоціації підприємців, транспортні комунікації та засоби зв'язку.

3) Інформаційно-аналітична інфраструктура: включає в себе інформаційні, консультативні, юридичні фірми, бізнес-центри і бізнес-інкубатори, аудиторські організації. До функцій цих установ входять надання консультацій підприємцям, підготовка спеціалістів для малих підприємств, вивчення динаміки ринкової кон'юнктури, прогнозування та моделювання наслідків тих чи інших рішень, розробка економічної поведінки підприємств на ринку тощо.

До об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва належать:

- бізнес-центри,
- бізнес-інкубатори,
- інноваційні бізнес-інкубатори,
- науково-технологічні центри,
- технологічні парки,
- фонди підтримки підприємництва,
- фінансові установи,
- інноваційні та інвестиційні фонди і компанії,
- лізингові компанії,
- консультативні центри та ін.

Бізнес-центром є установа, яка надає інформаційні, консалтингові, маркетингові, тренінгові та інші послуги суб'єктам малого та середнього підприємництва та особам, які бажають займатися підприємницькою діяльністю. Набір послуг в різних бізнес-центрах різний, а їх спектр залежить від потреб потенційних споживачів послуг кожного регіону.

Бізнес-інкубатором є організація, яка надає на певних умовах і на певний час спеціально обладнані під офіси і виробництво приміщення, офісне устаткування та інше рухоме і нерухоме майно суб'єктам малого та середнього підприємництва, що розпочинають свою діяльність, з метою надання їм допомоги у розвитку своєї справи і набутті фінансової самостійності.

За останній час в ніші бізнес-інкубаторів з'явилися нові види: інтернет-інкубатор (або віртуальний бізнес-інкубатор), метою якого є прискорена підготовка і швидкий вивід на ринок інтернет-компаній і їх проектів; студентські інкубатори підприємництва.

Інноваційним бізнес-інкубатором є спеціалізований бізнес-інкубатор, в якому суб'єктам малого та середнього підприємництва надається можливість розробляти і використовувати нові технології та інші новації науково-технічного характеру.

Технологічний парк - юридична особа або об'єднання на підставі договору про спільну діяльність юридичних осіб (учасників), головною метою яких є діяльність щодо виконання інвестиційних та інноваційних проектів, виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та конкурентоспроможної на світовий ринок продукції.

Кредитна спілка - це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

Лізинговий центр - суб'єкт підприємницької діяльності, що займається лізинговими операціями.

Лізинг - це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування або набувається ним у власність за дорученням і

погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Фонди підтримки підприємництва здійснюють фінансове забезпечення реалізації державної політики у сфері підтримки малого підприємництва.

Невід'ємною функціональною складовою інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва є фінансово-кредитне, маркетингове, інформаційно-консультаційне, консалтингове, матеріально-технічне, ресурсне, кадрове забезпечення суб'єктів малого і середнього бізнесу тощо.

3. Функції, модель та правова база підприємництва.

Функції підприємництва будемо розглядати в двох аспектах.

1. За періодичністю функції підприємництва поділяються на:

- **основні:** постійно здійснюються в процесі підприємницької діяльності.
- **додаткові:** здійснюються підприємцем періодично.

2. За процесами ділового циклу (напрямами діяльності підприємця) можна виділити:

- **фінансова** - ведення фінансів і обліку (мобілізація необхідного капіталу та управління його використанням та доходами);
- **кадрова** - відбір та прийом на роботу, підготовка, розстановка працівників, стимулювання, розв'язання трудових конфліктів;
- **матеріально-технічне постачання та інформаційне забезпечення** - придбання устаткування, матеріалів, інформації та ін.;
- **виробнича (операційна)** - процес перетворення сировини в продукцію (послуги);
- **маркетингова** - вивчення ринку та управління процесом збуту продукції (послуг).
- **інноваційна** - науково-дослідні та проектні роботи з розробки нових технологій та нової продукції, розповсюдження підприємницьких ідей і досвіду управління;
- **зв'язки із громадськістю** (англ. public relations) - управління відносинами між підприємством і громадськими структурами та засобами масової інформації.

В сучасній економічній літературі пропонуються й інші варіанти переліку головних функцій підприємництва: *інноваційна* (творча), *ресурсна* (мобілізація матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних ресурсів), *організаційна* (організація виробництва, збуту, реклами тощо), *стимулююча* (формування мотиваційного механізму ефективної праці) та ін.

Функціональна модель підприємництва складається з таких двох частин:

1) мікросередовище - це середовище прямого впливу на підприємство і суб'єкти, з якими підприємство вступає в безпосередній контакт, тобто інституціональне середовище. Підприємство є ядром мікросередовища;

2) макросередовище - це умови та відносини, що впливають на підприємство та його мікросередовище опосередковано. Це географічне, демографічне, науково-технічне, екологічне, правове, соціально-культурне, економічне, політичне, міжнародне середовища.

Правова база підприємницької діяльності - це сукупність законів, нормативних та інструктивних документів, які визначають порядок створення підприємств, реєстрацію фізичних осіб - підприємців, їх правові та організаційні форми, порядок організації виробництва, забезпечення його необхідними ресурсами, збут, систему оподаткування, відносини між державою та підприємцями, суб'єктів підприємницької діяльності між собою, а також які дають підприємцям певні правові гарантії.

Формування правової бази підприємництва - найголовніша передумова його становлення та розвитку.

Законодавство у сфері підприємництва має становити єдину систему як за взаємною узгодженістю норм, так і за цілісністю самого нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності.

Групи нормативно- правових актів у підприємницькому законодавстві України:

1 група: Конституція України, що містить норми про підприємництво, в ст. 42), закріплює свободу підприємництва: «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом».

2 група: спеціальні нормативні акти, що регулюють виключно підприємницьку діяльність: Закони України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про фермерське господарство», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб- підприємців», «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» та інші.

3 група: нормативно-правові акти, що містять окремі норми або їх сукупність, які регулюють підприємництво: Господарський Кодекс України, Цивільний Кодекс України, Податковий Кодекс України, закони України «Про власність», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», «Про захист прав споживачів», «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та інші.

Значну роль у регулюванні підприємницької діяльності відіграють також підзаконні акти, у їх числі - Укази Президента України, також підзаконні акти Кабінету Міністрів України, особливо положення, затверджені постановами уряду України.

Великий масив становлять відомчі нормативні акти, у тому числі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Антимонопольного комітету України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України тощо.

Податковий Кодекс України регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства.

Закон України «Про господарські товариства» визначає поняття і види господарських товариств, правила їх створення, діяльності (установчі документи, реєстрація, права і обов'язки

учасників, власність на майно товариства, вклади учасників, прибуток, органи управління, припинення діяльності товариства тощо), характеризує особливості створення та діяльності окремих видів господарських товариств.

Закон України «Про акціонерні товариства» визначає порядок створення, діяльності, припинення, виділення акціонерних товариств, їх правовий статус, права та обов'язки акціонерів.

Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» є основним елементом системи законодавства з питань державного регулювання у сфері підприємництва.

Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» визначає засади функціонування дозвільної системи у сфері господарської діяльності та встановлює порядок діяльності дозвільних органів, уповноважених видавати документи дозвільного характеру, та державних адміністраторів.

Основними недоліками правового забезпечення підприємництва в Україні є: неоднозначність, нестабільність і суперечливість чинної нормативно-правової бази підприємництва; практично нефункціонуючий характер багатьох правових актів, дуже низька виконавча дисципліна щодо нормативно-правових документів; наявність у законодавстві багатьох нечітких норм, які при бажанні можна піддати будь-якому трактуванню; необґрунтованість законодавчих обмежень та вимог, які містяться в окремих нормативно-правових актах.

4. Підприємець - ключова фігура ринкової економіки.

Підприємець - це людина, яка здійснює самостійну, систематичну, ініціативну, ризикову діяльність, спрямовану на виробництво товарів та надання послуг з метою одержання прибутку або особистого доходу і передбачає здійснення нововведень.

Особливі функції які виконує підприємець:

1) ресурсна функція: полягає у тому, що підприємець бере на себе ініціативу поєднання фінансових, виробничих, матеріальних, сировинних, людських, інформаційних, інтелектуальних та інших ресурсів у процесі виробництва товару чи надання послуги, організовує виробництво, розподіляє засоби виробництва і трудову діяльність.

2) управлінська функція: полягає у прийнятті управлінських рішень на всіх стадіях виробничої та збутової діяльності, здійснення організації, планування, мотивації та контролю виробництва.

3) інноваційна функція: передбачає здійснення інновацій (нововведень), освоєння нової продукції, нових технологій та нових форм організації виробництва і праці, пошук нових ринків збуту, нових засобів задоволення потреб споживача, перехід від традиційних до нових форм господарювання, які не мають аналогів у господарській діяльності.

4) ризикова функція: полягає в необхідності прийняття рішень, які спрямовані на досягнення успіху, але не гарантують його через невизначеність та мінливість економічної ситуації. Підприємець ризикує не лише своєю власністю, вкладеними коштами, а й своєю працею, часом, діловою репутацією.

Результатом діяльності підприємця є отримання відповідного доходу.

Підприємницький дохід складається з двох частин: нормального (звичайного) прибутку та економічного прибутку (надприбутку).

Нормальний (звичайний) прибуток — це відшкодування підприємцю за його працю з організації ресурсів та управління виробництвом, що пов'язано з ресурсною та управлінською функціями. Він визначається як різниця між виручкою від реалізації продукції та витратами на її виробництво.

Економічний прибуток (надприбуток) — це специфічна частина підприємницького доходу, одержання якого пов'язано з функціями ризику і особливо інновації. Це — винагорода за інноваційно-підприємницьку діяльність.

Діяльність підприємців має бути ефективною і корисною. *По-перше*, підприємець особисто зацікавлений у своїй справі, тому він використовує свої знання для розширення масштабів власного бізнесу і завдяки цьому має більше шансів досягти успіхів. *По-друге*, підприємець може швидше і з меншими зусиллями задовольняти суспільні потреби і ринковий попит, оскільки завжди намагається вгадати цей попит ще на стадії формування і завдяки цьому отримати певний зиск раніше, ніж його конкуренти. *По-третє*, діяльність підприємця сприяє тому, що задоволення ринкового попиту відбувається з меншими витратами для суспільства. Отже, підприємець виконує важливу суспільну функцію, його діяльність необхідна будь-якому суспільству.

Розглянемо більш детально правовий статус підприємця, тобто його права, обов'язки та відповідальність.

Права підприємця:

- створювати для здійснення підприємницької діяльності будь-які види підприємництва;
- купувати повністю або частково майно та набувати майнового права;
- самостійно формувати господарську діяльність, обирати постачальників та споживачів, встановлювати ціни і тарифи, вільно розпоряджатися прибутком;
- укладати з громадянами трудові договори щодо використання їхньої праці (контракти, угоди);
- самостійно визначати форми, системи і розміри оплати праці та інші види доходів осіб, що працюють за наймом;
- отримувати будь-який необмежений за розмірами особистий дохід;
- брати участь у зовнішньоекономічних відносинах, здійснювати валютні операції;
- користуватися державною системою соціального забезпечення і соціального страхування.

Обов'язки підприємців:

- укладати трудові договори (контракти, угоди) з громадянами, які приймаються на роботу за наймом;
- здійснювати оплату праці осіб, які працюють за наймом, на рівні, не нижчому за мінімальні розміри, встановлені законодавством;
- забезпечити відповідні умови і охорону праці, а також інші соціальні гарантії;
- дотримуватися прав з метою реалізації законних інтересів споживачів, забезпечуючи надійну якість вироблених товарів (послуг);

- отримувати ліцензію на діяльність у сферах, які підлягають ліцензуванню відповідно до чинного законодавства.

Відповідальність підприємця - він відповідає:

- за зобов'язаннями, пов'язаними з цією діяльністю, усім своїм майном, за винятком того, на яке відповідно до законодавчих актів не може бути звернене стягнення;

- за охорону навколишнього середовища;

- за дотримання заходів з техніки безпеки, охорони праці, виробничої гігієни та санітарії;

- за заподіяну шкоду і збитки.

5. Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні.

Розвиток підприємництва в значній мірі залежить від зовнішнього середовища, в якому за останні роки відбулися такі суттєві зрушення:

а) індивідуальна споживацька поведінка, яка проявляється у диференціації попиту;

б) розвиток нових технологій, в першу чергу інформаційних і комунікаційних;

в) глобалізація конкуренції.

Основними тенденціями розвитку підприємництва в Україні є:

- територіальне розповсюдження підприємництва, зростання кількості юридичних осіб та індивідуальних підприємців;

- зрощення капіталу вітчизняних і зарубіжних підприємців;

- інтенсивний розвиток комерційного підприємництва при незначному розвитку виробничого підприємництва;

- розширення сфери послуг (консультативні, юридичні, страхові, транспортні, туристичні, готельні, охоронні та ін.)

Наразі перед вітчизняним підприємництвом стоять такі важливі завдання як: розширення структури пропозицій на внутрішньому ринку товарів та послуг, створення ефективного конкурентного середовища, стимулювання інноваційного розвитку, відродження підприємницької ініціативи населення, створення додаткових робочих місць та підвищення гнучкості зайнятості, зміцнення регіональних економік.

Основні обмеження, що погіршують підприємницький клімат та негативно впливають на розвиток підприємницької діяльності в Україні:

- стійка тенденція до збереження високих витрат часу на проходження офіційних процедур для започаткування власного бізнесу в Україні (отримання дозволів, ліцензій, проходження перевірок);

- зростання грошових витрат підприємців на проходження дозвільних процедур;

- збереження значних обсягів витрат, пов'язаних із ліквідацією підприємств, що становлять 42 % від розміру середнього доходу на душу населення, тоді як, наприклад, у Бельгії, Данії, Словенії цей показник був на рівні 4 %, Молдові - 9 %;

- зростання часових і грошових витрат підприємців на реєстрацію власності в Україні;

- збереження незадовільних показників в оподаткуванні. Кількість виплат і витраченого часу на сплату податків є надмірними та негативно впливають на підприємницький клімат в Україні.

Одним з основних гальмуючих факторів розвитку підприємництва є недостатність у підприємців коштів для розвитку власної справи та високі відсоткові ставки за користування банківськими кредитами.

Не результативними виявилися регіональні програми підтримки малого бізнесу. Не відповідає сучасним вимогам інфраструктура, яка характеризується нерівномірним розташуванням та функції якої зводяться до обслуговування підприємницької діяльності. Потребує активізації участь громадськості в прийнятті управлінських рішень стосовно покращення бізнес-середовища.

В умовах фінансово-економічної кризи в Україні відзначалося значне погіршення показників розвитку бізнесу. До факторів негативного впливу на їх динаміку належать скорочення споживчого попиту, загострення проблем у банківській сфері, погіршення умов кредитування реальної економіки, обмеження державних інвестицій та фінансової підтримки бізнесу, зменшення зарубіжного інвестування в розвиток приватного сектору та ін.

Найважливіша роль в усуненні вищезазначених перешкод та забезпеченню подальшому розвитку підприємництва віддається державі. Державне регулювання підприємництва в Україні потребує не тільки підтримки стабільного, поступального його розвитку, а і створення умов для суттєвого прискорення темпів його приросту, впровадження інновацій, активізації міжнародних операцій та формування конкурентоспроможних вітчизняних підприємств.